

**МОВНА ОСОБИСТІСТЬ НОСІЯ ГОВІРКИ
С. ЖУРАВКА ШПОЛЯНСЬКОГО Р-НУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛ.**

**Т. В. Щербина, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри українського мовознавства і прикладної лінгвістики
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
(Черкаси, Україна)
e-mail: Tanya_Bevz@i.ua
ORCID: 0000-0003-0008-5983**

У статті проаналізовано мовні особливості представника мішано-перехідної говірки середньонадніпрянсько-степового порубіжжя, зокрема звернено увагу на фонетичні риси діалектоносія, із-поміж яких виокремлені загальні говіркові та індивідуалізовані.

Говірці с. Журавка Шполянського р-ну Черкаської обл. властиві типові риси південної частини середньонадніпрянського діалекту: збереження середньонадніпрянської основи з нашаруваннями ознак степового говору. Специфічними рисами, притаманними лише діалектоносієві, є несистемна реалізація фонем /o/ звуками [oʲ], [y]; спорадично звук [u] на початку слів, тоді як в інших представників говірки ця риса знівельована; перехід /e/ в [a] в суфіксі -ен- у пасивних дієприкметниках на противагу паралельному вживанню суфіксів -ан- та -ен- у говірці; різний ступінь збереження опозиції [p] : [pʲ] у відмінкових формах іменників на -р через сплутування груп відмінювання; реалізація /ф/ як [ф] лише у власних назвах. Аналіз мовлення діалектоносія виявив чітке розмежування мовних кодів залежно від ситуації спілкування, співрозмовника й теми розмови.

Ключові слова: діалектоносії, типові говіркові риси, індивідуальні риси мовлення, вокалізм, консонантизм, мішано-перехідна говірка середньонадніпрянсько-степового порубіжжя.

Актуальність. У сучасних діалектологічних дослідженнях репрезентовані як традиційні підходи до формування емпіричного підґрунтя української діалектології, представлення й аналізу мовних явищ, так і пошук нових ракурсів їх вивчення. Нині особливої ваги набули записи зв'язного говіркового мовлення, у яких найповніше відтворена специфіка багатогранного мовного простору й виявлена неповторність творця діалектних текстів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовна особистість діалектоносія протягом тривалого часу перебуває в колі наукових зацікавлень не лише діалектологів, але й філософів, етно-, психо- й соціолінгвістів. Уведене в науковий обіг В. В. Виноградовим, поняття «мовна особистість» стало предметом різнопланових досліджень у російському мовознавстві [див. за: 1]. У вітчизняній лінгвістиці проблему мовної особистості вивчають у психолінгвістичному (Н. П. Шумарова [2]), соціолінгвістичному (О. А. Семенюк [3]), комунікативному (Л. І. Мацько [4], Л. В. Струганець [5]) аспектах. В українській і зарубіжній науковій літературі мовну особистість розглядають як представника будь-якої сфери суспільства залежно від національності, територіальної належності, вікової категорії, професійної діяльності, характеру тощо. Особливого значення поняття «мовна особистість» набуває у зв'язку з посиленням уваги до текстографічного опрацювання діалектів, адже їх творець – носій говірки зі своїми уподобаннями, переконаннями, сприйняттям довілля й самоусвідомленням як представника нації й унікальної мовної території.

Мовний портрет носія гетерогенної новоствореної степової говірки репрезентувала Л. Д. Фроляк [6], аналіз лексики дискурсивної особистості зі Слобожанщини – К. Д. Глуховцева [7], у колі зацікавлень І. Л. Демчик – мовна особистість сучасного представника східнослобожанської говірки [8]. Однак цілісних досліджень мовної особистості діалектоносія мішано-перехідної говірки в сучасній лінгвістиці немає, чим зумовлена новизна й актуальність нашої розвідки. **Мета статті** – проаналізувати

фонетичні особливості мовлення респондента говірки с. Журавка Шполянського р-ну Черкаської обл., виокремити типові риси, характерні для говіркової системи, й індивідуальні, притаманні дискурсу діалектоносія.

Предметом нашого дослідження стало мовлення Бевз Лідії Іванівни (далі – Л. І.), 1950 р. н., українки, корінної жительки с. Журавка Шполянського р-ну Черкаської обл., яке належить до мішано-перехідних говірок середньонаддніпрянсько-степового порубіжжя, південної зони середньонаддніпрянського діалекту.

У цьому населеному пункті діалектоносій народилася й прожила все життя, далі сусідніх сіл й обласного центру не виїжджала. Мати й батько Лідії Іванівни – місцеві, їхні батьки теж народилися в Журавці. До 8 класу Л. І. навчалась у загальноосвітній школі, а 11 клас закінчувала у вечірній. Понад 40 років Л. І. пропрацювала листоношею, нині – пенсіонерка. Як об'єкт вивчення Л. І. обрана не випадково: вона є типовим носієм говірки, а головне – мати автора дослідження, що вможливорює максимально повно зафіксувати спонтанне, невимушене мовлення діалектоносія й відобразити тонкощі семантики слів «зсередини», об'єктивно відтворити граматичні особливості записаного матеріалу, засвідчити залежність використання мовних засобів від ситуації спілкування.

Матеріали і методи дослідження. Вивчення мовних особливостей носія говірки с. Журавка Шполянського р-ну Черкаської обл. стало можливим унаслідок спостереження за поведінкою, вчинками Л. І., що дало змогу фіксувати її мовлення під час господарювання, відпочинку, спілкування з членами родини, сусідами й накопичити повні свідчення і про саму особистість, і про специфіку її мовленнєвої діяльності. Особливо результативним стало «включення в мовне існування діалектоносія» (термін М. Й. Конрада [9]), або ж застосування «методу співіснування», який ґрунтується на психологічній контактності між дослідником та інформантом і тривалості спостереження [10]. Відповідно до згаданого методу, мовлення Л. І. записували в природних умовах невимушеного спілкування. Інколи застосовували прийом опитування для уточнення семантики й уживаності окремих слів, фразеологізмів тощо.

Результати дослідження та їх обговорення. Діалектну мовну особистість Л. І. осмислюємо, з одного боку, як представника говірки, а з іншого – як індивідуальність, яка творчо перетворює її. Інформант має здатність до мовної рефлексії, образного й виразного мовлення й унаслідок цього цікава водночас як типовий і яскраво індивідуальний носій мови.

Найменш індивідуалізовані в мовленні Л. І. фонетичні й граматичні риси, у яких відбито особливості говірки с. Журавка Шполянського р-ну Черкаської обл. Система 6-фонемного наголошеного вокалізму названої говірки репрезентована звуками [a], [o], [y], [e], [и], [і], що засвідчено й у мовленні Л. І.: *Бат'ко поїхав у л'іс / хот'ів там подивити'ся: може шо на дрова / то йе / т'іки йак же ти його заби'реш / йак там по до'роз'і та'к і ба'йури*. Лише в одному слові засвідчуємо реалізацію /e/ звуком [и]: *али ж н'іх'то н'ічого ни'каже*.

У ненаголошеному вокалізмі виокремлюємо кілька прикметних ознак щодо репрезентації фонем /o/, /e/, /и/, /і/. Типовою для мовлення інформанта є реалізація /o/ звуками [y] та [oʷ] в позиції перед наголошеним [y]: *поки тири'мийу ну'суду / поки по'нас'ікайу кур'ам / у'же й сонце пи'че; зу'зул'а вже поча'ла ку'ват' / т'реба ква'сол'у са'дит'*; *иш'ли з Н'інкойу Мо'ргункойу по гри'би / то ко'зул'а дес' метир од нас про'б'ігла*. Менш виявлене «укання» перед [і]: *так наса'палас'а / т'іки до'л'ізла з го'роду; о'но би'ри йайц'а / йа й со'б'і оставила й то'б'і вз'ат'*; *та в нейі чу'жен'кий чо'ло'в'ік; та'ка вже / шо йак йі'йі / то до ко'п'і'йки дои'чи'тайе / а йак чу'же / то й руб ни'грош'і*, що залежить і від ситуації спілкування, і від співрозмовника (більш помітне під час спілкування з представниками говірки, менш – у розмові з автором статті, що, імовірно, спричинене усвідомленням «відокремленості» експлоратора від інших представників говірки, зокрема рівнем освіти). В одній лексемі фонема /o/ реалізована звуком [і]: *т'реба п'ідку'пит' наво'л'і'чок / во'ни чо'гос' найи'видче р'вуц'а*.

Фонема /i/ на початку слова в говірці с. Журавка репрезентована звуком [i]: *нашо о'то і'грашок тих було пона'купл'уват' / шоб ти'пер палит' п'івд'н'а; іспоков'і'ков у нас було і баба вста'їє рано / і мати / і йа / ну ше н'іх'то биз с'в'іжого ни йшов на роботу; і'роди / ви куд'и о'то по'нипали / ни'ма вам де на'настис'а дома / о'но тра'ви с'т'іки; а і'н'йу цей год с'т'іки на ди'ревах / буде год уро'жайний; рідше звуком [и]: Йа'би менше о'то придивл'авс'а / шо в тій та'р'іц'і / то и'наче д'іло було б; в'чора було ти'плен'ко / а с'одн'і вже и'нач'іше; То шо ж той Йурко / ни руки / а кукси / ну и'нва'л'ід / та й у'се // чи [i^н]: П'іди нажи'ни і'н'дик'ів / бо ци'бул'і ни буде / і то йак за'надилис'а; Г'л'ко Шпак жив о'там уни'зу / де в нас ти'пер го'род. Зауважимо, що спостереження за мовленням діалектоносіїв у 2000 р. і 2018 р. засвідчують динаміку говірки с. Журавка Шполянського р-ну: якщо в записах 2000 р. від інформантів 1920 р. н. фіксуємо в *ико'ном'йі* сл'ужила; *иній* на ди'ревах такий гарний; *ин'дики* вс'у ци'бул'у на го'род'і пирипас'кудили; *Ил'ко* на роботу п'ішов; *соли* ми'н'і куп'и з пачичку; *памйати* вже ни'ма; *пропа'дат'* по'ра / а *с'мерти* ни'ма; то молодші респонденти ці слова частіше використовують з [i] або [и^і] (*іко'ном'йа*, *іній*, *и'ндик*, *Ил'ко*, *сол'і*, *памйат'і*, *смерт'і*), що, імовірно, пов'язано з впливом орфографічної норми.*

Фонема /e/ в мовленні Л. І. репрезентована здебільшого звуком [и], який послідовно виявлений у середині слів: *Ми'н'і* лу'че шос' робит' / чим ли'жат' / о'це в ни'д'іл'у ли'жала ли'жала / так у'се бо'лит' / вс'тала / п'іш'ла пириб'рала в'ідир д'воє кар'топл'і / а то'д'і спик'ла пир'іжк'ів / ше п'іш'ла на б'ериг / г'л'анула / чи кар'топил'ка с'ходить'; руб ни г'рош'і метр ни коси'на; трапляється на початку слова: д'іти б'іж'ат' до ш'коли / це ж у них у'же и'г'замини почалис'а; дес' із д'ідом по'йїхали на и'кс'курс'йу до дуба на с'таре л'існич'ство; у кінці слів засвідчуємо [е]: шоб са'хару ни пирибори'ч'ит' / бо засоло'дає; намо'ч'ила бат'кову робу / хай одки'сайе; до мене вже Слав'ко при'ходив; во'на кар'топл'у вс'ігда найп'із'н'іше виби'райе; та про тебе й бала'ч'ок ни'має. Перед складом з голосним [і] фонему /e/ реалізує звук [i]: йа з ш'остого класу в п'іч'і топл'у / са'м'і оста'валис' на ха'з'айств'і; послідовно явище звуженої репрезентації фонему /e/ виявлене в дієсловах після [й]: у'же сон'це о'но де / а ми т'іки с'нідай'ім; са'най'ім до в'ечора / аж с'пина пи'че; балакай'імо про сен'ке тен'ке; довго товчи'мос'а / поки пол'агай'ім спат'; По'йїхали в Либи'дин на пана'хиду / та знай'іш / Пит'ро ни сп'ішит'; а то на го'р'ішче винису / буде на тр'ап'ки / а остал'не спа'лит' / нашо во'но вал'ай'іц'а; Хтос' йак поч'не чу'дит' / то см'й'імос'а / аж бо'ки рви'мо; У нас цей год ка'бан ни за'вал'ний / то ми йо'го ш'видко пири'робим / за ден' у бан'ки та бутл'і сховай'ім; то йак план ни спол'н'ай'ім / то й пр'ем'йі ни по'лу'ч'ай'ім. Г. І. Мартинова фіксувала звуження артикуляції ненаголошених репрезентантів /e/ до звука [i] в говірках, поширених переважно на периферії середньонадніпряньського діалекту [11, с. 60], зокрема його південній частині. У кількох говірках Середньої Надніпрянщини дослідниця засвідчила й розширену та дещо обнижену артикуляцію фонему /e/ та репрезентацію її в позиції після губних, передньоязикових і задньоязикових звуками [а], [e^а], [a^е], пов'язуючи перехід ненаголошеного [е] в [а] перед складом із наголошеним [е] з вокальною гармонією [11, с. 65]. Це ж явище притаманне й говірці с. Журавка Шполянського р-ну Черкаської обл. Зокрема, у кількох словах перед складом із наголошеним [е] фонему /e/ Л. І. репрезентує звуком [e^а]: йа'к'і во'но о'то те'п'ер ті по'р'адки в ш'кол'і / хто в ч'ому / той у ч'ир'воному / той у зе'л'еному; ке'р'ейа бу'ла ше в мо'го д'іда; у старших інформантів засвідчено реалізацію /e/ звуком [а]: а та мати бу'ла / йак по та'п'ер'ішн'ому / ну то'д'і во'ни називалис' перекупки / а та'п'ер [12, с. 617–618].

Індивідуальною рисою мовлення Л. І. вважаємо типову фонетичну особливість подільського говору – перехід [е] в [а] у суфіксі -ен- у пасивних дієприкметниках: чо'гос' За'хар ц'ілий ден' набур'мос'аний; боршч у'же за'п'равл'аний / т'іки сир ше ни до'топл'аний; та'ке над'вор'і вже роз'гасло / у'се розк'вас'ане / ну вис'на; доска ни при'бита / а так / т'іки при'тул'ана, тоді як в інших представників говірки форми з -ен- / -ин та -ан- функціонують паралельно, що є, на нашу думку, ознакою мішано-перехідних

говірок: *суп робл'у ни за^жариний*; *риба була й ва^рина / і жа^р'ана*; *зараз порозпус^кайут'* *коси / минти^л'айут'* *ними / а так гар'нен'ко / йак іде кот^ра зап^лет'ана*; *ка'пуста у мене к^вашина до кар^топл'і; до на^лмиста к^итиц'і ч'ін^л'алис'* *або балабони роз^пушані*; *йар такий за^рошчиний* [12, с. 617–630].

У системі приголосних виразною говірковою рисою в мовленні інформанта є твердість передньоязикових перед [і], якщо цей звук походить із давнього [о]: *ст^лі сто^йав о^тут бли^жче / це вже н^от^лім йо^го пи^рис^тавили*; *д^лі раніше ма^зали к'із'аком*; *зі^брала сми^тану / бо вже п'ідійшла*; *зі^йди вниз / там ти^бе Л'убка жде*. Зауважимо, що відсутність м'якшення передньоязикових перед [і], що походить з [о], [е], частіше трапляється в мовленні чоловіка інформанта (батька автора статті): *ти за^рані вс'тала / ше п'іди л'аж*; *сіл' закри^вайім у баночку / бо мок^р'іє*; *п'іду трохи под^рімайу*; *то ше д'ідів інструмент*; *по^ріг ни пи^ристу^пнав*; *ше на го^род г^ній вивизти / та й мо^жна о^рат'.*

Несистемний вияв як у говірці с. Журавка, так і в слововжитку Л. І., має помірне м'якшення шиплячих [ж], [ш] у позиції перед [а], частіше [ч] перед [а], [о], [у]: *д'іти б'іж'ат' до ш^коли*; *п'ідстри^жи вже ч'олку / ни минти^л'ай нейу / во^на ж то^бі м'іш'айє*; *ч'о^гос' на^супило / наче й ни пи^ридавали по по^год'і*; *ка^жи ни ка^жи то^му бат'ков'і / в'ін'нач'є й ни ч'уйє*; *по^лмий ч'аш'ки / шоб ч'ай було куди на^лит' / а остал'не вже зара^зом по^лмийиш*; *ч'ар'ки мален'к'і то^д'і на^ливали / бо х'іба так у^жє й пи^ли*; *такий ч'уд'ний став*; *дош'ч'у од вис'ни ни було*; *куди там ше са^дит' / ше р'ано / ше й го^род ни ви^робл'аний / ше т'іки поч'інайут' воло^ч'ит*, однак часто трапляються слововформи з твердими шиплячими: *жа^йворонки високо в неб'і / то дош'ч'у ни буде*; *п'ішла шу^кат' / бо вже дес' гуси по^нипали*; *ша^ш'іл' побила хуст'ки / бо про^шле л'іто ни су^шила*; *ша^пку вд'івай / ни д^уже при^жарило*; *вийди на го^род шос' по^бачиш*. Цю специфічну рису засвідчували в багатьох говірках середньонаддніпрянського діалекту, зокрема Шполянщини й Корсунщини [13, с. 52]; напівм'яку вимову [ж], [ч], [ш] фіксував у говірках Звенигородського, Корсунь-Шевченківського, Городищенського р-нів А. П. Могила [14, с. 176], докладно особливості функціонування шиплячих в ареалі Середньої Наддніпрянщини репрезентувала Г. І. Мартинова [15, с. 87–93]. Зауважимо, що в говірці с. Журавка м'якшення шиплячих збереглося лише в мовленні старшого покоління, у молоді ця риса знівельована.

Відповідно до діалектної норми говірки с. Журавка, у мовленні інформанта збережена давня фонологічна опозиція /р/ : /р'/: *Баба вс'ігда р'ано вста^вала / бо д'ідов'і на з^м'іну в за^вод / то т^реба шоб сн'іданок був / а са^ма на бур'а^ки / то^же на ц'ілий ден'*; *та Мар'ія с^т'іки на^но^силас'а / та^ке р'ад'но йак на^ложит' / п'ід'ам / а во^на т'іки т'іки ни^сє*; *у тойі о^но н'іколи по^р'адку ни^майє / і шо во^на робит' / йак на го^род вийде / то й р'ад'ка ни про^са^пайє / все в нейі д'іти*; *бур'ачку за^врила й моркву / та такий са^лат буде*; *го^роди вже пови^ор'ували / будимо од'іхат' до вис'ни*. Фіксуємо спорадичне посилення функціонального навантаження [р'] у середині внаслідок гіперичного м'якшення та в кінці слова: *Йіван по^ки гр'а^ниц'у пи^ри^йіде / то аж то^д'і поз'вонит'*; *Райка при^йіде по поми^дори / у нейі ни^ма / г'р'адом побило*. Різну міру збереження опозиції [р] : [р'] засвідчуємо у відмінкових формах іменників на -р-, що в мовленні інформанта зазнають модифікації через сплутування груп відмінювання: так, форми род. відм. іменників *кома^р*, *снігур* Л. І. відмінює за зразком м'якої групи: *по^лмаж д'ікалоном / то ма^бут' ко^мар' вку^сив*; *сн'ігур'а ти^пер т'іки на од^к'ритках по^бачиш*; *т^реба вигнат' ко^мар'а / дес' вли^т'ів*; *ка^зали по тили^в'ізору / шо засу^дили там ко^гос' за ха^бар'а*; а іменники *монастир*, *календар* – за зразком твердої групи: *по^йїхав до монасти^ра, ку^пила но^вого кал'анда^ра*.

Для Л. І., як й інших інформантів, носіїв говірки с. Журавка Шполянського р-ну, притаманне ослаблення функційного навантаження аффрикат, що втратили проривний компонент [ʒ] > [з], [ʒ̥] > [ж]: *н'іх'то ми^н'і ни зво^ниє*; *в^итри зер^кало / йа йо^го й тер^ла / ну му^хи вже за^сид'іли*; *ку^ку^рузу ше ни будимо са^дит' / ше холо^дно*. Аффрикати [ʒ], [ʒ̥] трапляються лише в окремих словах: *о^но Гал'чин'і вже п'ішли на п^ерший з^воник*; *з^м'іл'*

зали^тів у кухн^у / виж^{ни}. У дієсловах 1 ос. одн. чергування [д] // [з] нівельоване, що є однією з виразних рис степових говірок [16]: *йа його до^{во}го ни буд^у / ка^нікули / то хай спит^і; на ро^боту ни хо^ду / то й ни^чу ч^асто хло^пц^ам / йе ж ч^аого; в^еч^ором у ха^ти сид^у / коли б у^же вис^на / то над^вор^і лекше.*

Фонема /ф/ у мовленні Л. І. репрезентована звуком [ф] лише у власних назвах: *стр^іла Фидос^а / то од його х^іба ж одчи^пниц^а мо^жна / про все пороз^казува^в; Фед^а Андру^сишин того го^ду жи^нивс^а / шо й ми; дес^а во^на жи^ла в Фидос^ій / бо п^іс^ама о^туда йшли; д^ід Митро^фан до^брий був / сво^йих т^ро^йе / а Райку чит^верту вз^али; в інших словах її заступають [х], [хв]: *маж хор^ми / вже хл^іб п^ідійшов / щоб гніт ни вти^рат^і / т^реба ви^роб^лат^і та са^дит^і; йа^кіс^а там ли^ген^кі тух^лики ку^пила / аби бу^ло в шо всту^пит^і; ро^бит^і на на^ші ме^бил^{ні} х^вабри^ці; а йа о^то в х^варту^сі / та кла^ду бу^рак на ку^ліна / та й чи^ст^у; ти й^іж / ни^ма чо^го х^візу^{ру} со^бл^удат^і. Зауважимо, що в інших представників говірки зазначена риса виявлена послідовно: *Хвидос^а по два го^ди в од^ному клас^і в^чивс^а; то ж сва^ти Хвед^а і Хвидос^а; Митро^хван н^іколи ни лайавс^а / спо^койний був.***

Спорадичний вияв у говірці має збереження давніх сполук губний приголосний + [j]: *жа^бйач^і кон^церти в т^равн^і почи^найу^а. У кількох словах на місці [й] у мовленні Л. І. засвідчений вторинний епентетичний приголосний [н']: такий уже *мн^акий хл^іб йак с^віжий; мн^асо покла^ди в моро^зілку; мн^акен^{ку} т^рапо^чку дам / не^йу до^бре мит^і; мн^ата вже го^това / с^ип у ба^ночку / та й бу^де на і^зіму; ко^лис^а і в мн^ача гу^лали / і в но^жика; ко^рова ви^мн^а вже нали^ває / ни^діл^а т^ри до т^олу о^сталос^а, хоча в молодших інформантів він не зафіксований: *мй^акий, мй^ата, мй^ач. Учені зауважують, що «нейтралізація протиставлення /н'/ : /й/, коли фонема з ДО “неназальність” потрапляє в позицію після фонем /м/ з ДО “назальність”» [11, с. 198], властива більшості діалектів української мови; поширене це явище й у середньонадніпрянських говірках [11, с. 198–200].***

У мовленні Л. І. засвідчуємо переважно відсутність подовження приголосних в іменниках середнього роду на -а: *о^то та^ке в не^йі д^іву^ван^а; ку^пила суб^і п^лат^а; п^іди ви^ниси см^іт^а в про^вал^а гли^бочен^ако; у нас у ш^кол^і бу^ло к^реслин^а / і в те^бе то^же / а шо це за^раз його ни^ма; та йа^кі праз^ніки / Бла^гу^виш^чин^а / Воз^дви^жин^а; ку^куру^зин^а бат^ако вже поз^носив / хай со^хне; це дес^а бу^ло на С^ікно^вен^а; іди в по^гр^іб в і^зми ва^рен^а; за^раз у^же ни те по^кул^{ін}а; у них с^ватан^а бу^ло вис^нойу; ми^ні те ма^зан^а ни стра^шно; у^же т^реба ку^пл^{ат} на по^садку на^сін^а; п^іди поз^німай пра^на / бо до^шч на^ходит^і; по^сіван^а вже т^ри дн^і ли^жит^і / т^реба його поз^мітат^і; п^іду в по^гр^іб поз^німайу сна^дін^а та по^мийу кру^жки; по^пал^у ци^булин^а; лу^шпин^а з кар^топл^і зва^ру; ба^дил^а ви^росло ви^лике / а х^тойізна / шо п^ід ним бу^де; у ста^вку вже д^іти ни ку^пайу^а / жар^ко / та жа^бу^рин^а вже п^лаває; шо во^но бу^де / о^ці ц^ііни це стра^хіт^а; п^іди з бат^аком до по^садки / на^ла^май кл^ечан^а; йак ш^ос^а ро^бит^і / то т^реба його до^пут^а до^водит^і; а тако^ж в іменнику ж. роду ро^сада: при^йідиши на ті ви^хідні / бо вже по^ра ро^саду са^дит^і.*

Подовження приголосних засвідчуємо в небагатьох словах: *і^зіл^а; при^лад^а; ви^ши^ван^а; частіше словоформи з подовженням приголосних трапляються в текстах про роботу в колгоспі, про устрій життя в радянський час: т^реба вста^ват^і зра^на; о^то та^ке жи^та; на по^лі о^сталос^а т^іки со^йаши^нч^{ин}а; с^коро бу^де го^лосу^ван^а; пра^вл^{ін}а кол^госпу р^ішило; да^вали на оз^дор^овл^{ін}а. Очевидно, що так діалектоносії розмежовує мовні коди не лише залежно від співрозмовника, але й відповідно до теми розмови. На відміну від названих вище словоформ, іменники 3 відміни в мовленні Л. І. функціонують із подовженням: вже дав^но гла^ду ни ви^ши^вала / б^іл^{ше} х^рестиком; раніше ган^{алис} за за^поло^чу / а за^раз й^ій х^ватає; у^же ш^кахва ста^ра / по^бита ши^шіл^у; ту^лізу ви^мажу п^ід ні^чу; хоча в інших представників говірки в словах за^поло^чу, гла^ду наявна дегемінація. Подовження засвідчуємо і в похідних від дієслова лити: п^іду кур^{ам} во^ди ув^іл^у; л^еш в і^драми п^ід той ви^но^град / а во^но ку^ди д^івай^іц^а. У прикметникових формах явище подовження приголосних трапляється в суфіксах емоційної*

оцінки: *а воно то д'ї дублен:е / суп дублен:ий і картопл'а дублен:а; вз'ала ту тичку здоро'вен:у*. Отже, дегемінація в мовленні Л. І. має несистемний характер, що на ширшому діалектному матеріалі з перехідних і мішано-перехідних говірок південної зони середньо-наддніпрянського діалекту засвідчувала Г. І. Мартинова [17, с. 120].

Фонетична система говірки с. Журавка репрезентує різні, часто протилежні діалектні явища. Так, у мовленні Л. І. засвідчуємо гіперизми: «окання» як зворотне до «акання» (*оп'їат' ра'ботайім / а ко'му ж ви та'к і ро'ботники в ланц'ї 'нужн'ї*), частіше «окання» фіксуємо в мовленні чоловіка інформанта (*обро'коса, кост'рул'а, Копи'тановка* (сміт Капітанівка Новомиргородського р-ну)); як протилежне до «укання» (*бомаж'ки та до Павловича, йак мон'д'ерка*). Наявна в мовленні інформанта епентеза: *'пойн'ала / шо д'їла там у'же ни 'буде / т'реба збират' чамайдани; рад'їво* давно вже ни балакає; протеза [й]: *Йі'ван* зовнив / *с'коро при'їде*; [в]: *ва'кац'їя* вже другий раз за *л'їто цв'їте, ва'кац'ї'їну* т'реба при'н'ат' / *'бат'ко зру'бав; в'їкони* об'їтри / *бо о'но йак 'мазала / так д'лина й ост'алас'*; засвідчуємо її відсутність у префіксі й прийменникові *од-*: *там во'на ми'н'ї грабл'ї й ни од:ала; од'його* при'їшла; *одк'рий* 'банку; *одробл'у* йак жи'ва 'буду; *од'сун'* зас'над'їле; *одп'равит'* / *а в'ін ни 'хоче; грош'ї* т'реба *од:ат'* / *од'коли* вже по'зичила. Як гіперичне до протези явище кваліфікуємо відсутність [о] в слові *д'їка'лон* «одеколон»: *д'їка'лоном* т'реба за'лит' / *йак по'р'їзавс'а / а'бо го'р'їлко'у*.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, у вокалізмі та консонантизмі інформанта як типового представника мішано-перехідної говірки середньо-наддніпрянсько-степоного порубіжжя виявлені характерні риси південної частини середньо-наддніпрянського діалекту. Мовленню Л. І. притаманне помірне «укання», перехід ненаголошеного [е] > [и], [а^е]; ствердіння приголосних перед [і], що походить з [о], [е]; посилення функціонального навантаження [р'], зменшення функційного навантаження [ф] та африкат, м'яка вимова шиплячих, дегемінація, гіперизми, епентеза, протеза. Індивідуальні особливості мовлення інформанта виявлені в гнучкості щодо розрізнення мовленнєвих ситуацій і перемикування кодів «літературне» : «діалектне» залежно від освіти співрозмовника й теми розмови, збереження діалектних рис порівняно з представниками молодшого віку, у яких вони втрачені.

Результати дослідження створюють підґрунтя для подальшого вивчення специфіки мовної особистості носія говірки с. Журавка Шполянського р-ну Черкаської обл., зокрема перспективним вважаємо аналіз граматичних особливостей мовлення Л. І. за матеріалами зв'язних текстів.

Список використаної літератури

1. Иванцова Е. В. Феномен диалектной языковой личности. Томск, 2002. 321 с.
2. Шумарова Н. П. Представлення мовної особистості через опис урбаністичного простору. *Мовна особистість: лінгвістика і лінгводидактика : матеріали доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Черкаси, 18–19 жовтня 2018 р.* Вип. 4. Київ : Гордієнко Є. І., 2018. С. 181–184.
3. Семенюк О. А. Язык эпохи и его отражение в сатирико-юмористическом тексте: монография. Кировоград, РИЦ КГПУ им. В. К. Винниченко, 2001. 368 с.
4. Мацько Л. І. Мовна особистість Андрія Малишка як лінгвокультурологічний феномен національного виховання у світлі лінгвофілософії. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 16 : Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики.* 2013. Вип. 20. С. 141–146.
5. Струганець Л. В. Поняття «мовна особистість» в українському мовознавстві: Історіографічний аспект. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія : Мовознавство.* 2012. Вип. 1. С. 172–180.
6. Фроляк Л. Д. Ідіолект гетерогенного походження в системі новоствореної говірки. *Діалектологічні студії. 1 : Мова в часі і просторі* / Відп. ред. П. Ю. Гриценко, Н. В. Хобзей. Львів : Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2003. С. 173–179.
7. Глуховцева К. Д. Дискурсивність особистості діалектоносія. *Science and Education a New Dimension. Philology, III(11), Issue: 56,* 2015. Р. 48–51.
8. Демчик І. Л. Дослідження мовної особистості сучасного діалектоносія: стан, методи, перспективи. *Лінгвістика : Зб. наук. праць. № 3 (21). Ч. 1.* Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. С. 24–30.
9. Конрад Н. И. О «языковом существовании». *Японский лингвистический сборник.* Москва, 1959. С. 5–16.

10. Коготкова Т. С. Заметки об изучении лексики в индивидуальной речи диалектоносителя (по материалам современных областных словарей). *Русские говоры : К изучению фонетики, грамматики, лексики*. Москва, 1975. С. 285–301.

11. Мартинова Г. І. Середньонадніпрянський діалект. Фонологія і фонетика : монографія. Черкаси, 2003. 367 с.

12. Говірки Черкащини : збірник діалектних текстів / Упорядники Г. І. Мартинова, Т. В. Щербина, А. А. Таран. Черкаси, 2013. 870 с.

13. Лисенко П. С. Фонетичні особливості деяких говірок правобережної середньої Черкащини. *Діалектологічний бюлетень*. Вип. 9. Київ : Вид-во АН УРСР, 1962. С. 45–54.

14. Могила А. П. Деякі фонетичні особливості (консонантизм) говірок Західної Черкащини. *Наукові записки Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка*. Т. 17. Вип. 2. Київ : Вид-во Київського університету, 1958. С. 165–182.

15. Мартинова Г. Твердість / м'якість піднебінних у середньонадніпрянських говірках у проекції на їхню генезу. *Мовознавчий вісник : збірник наукових праць*. Вип. 10. Черкаси, 2010. С. 87–93.

16. Гриценко П. Ю. Степовий говір. *Українська мова : енциклопедія*. Київ : Українська енциклопедія, 2000.

17. Мартинова Г. І. Подовження приголосних в ареалі середньонадніпрянських говірок (у світлі діалектного тексту). *Мовознавчий вісник : збірник наукових праць*. Вип. 24–25. Черкаси, 2018. С. 114–125.

References

1. Ivantsova, E. V. (2002). Fenomen dialektnoi movnoi osobustosti [The phenomenon of dialectal linguistic personality]. Tomsk, 321 (in Russ.).

2. Shumarova, N. P. (2018). Predstavleniya movnoi osobustosti cherez opus urbanistuchnogo prostory. *Movna osobustist: lingvistuka i lingvodudaktuka: materialu dopovidey IV Mizhnarodnoi naykovo-praktuchoi konferenzii*. [Representation of the linguistic personality through the description of the urban space. Linguistic personality: linguistics and linguodidactics: materials of the reports of the IV International scientific and practical conference], Cherkasy, October 18–19, Edition 4. Kyiv : Gordienko Ye. I., 181–184 (in Ukr.).

3. Semenyuk, O. A. (2001). Yazuk epohi i ego otrazheniya v satiriko-yumoristicheskom tekste: monografiya. [The language of the epoch and its reflection in the satirical-humorous text: monograph]. Kirovograd, RIC KSPU after V. K. Vynnychenko, 368 (in Ukr.).

4. Matsko, L. I. (2013). Movna osobustist Andriya Malushka yak lingvokyltyrologichnui fenomen nazionalnogo vuhovannya y svitli lingvofilosofii. [Andriy Malushko's linguistic identity as a linguistic and cultural phenomenon of national education in the light of linguistic philosophy]. Scientific Journal of the National Academy of Sciences of Ukraine. MP Drahomanov. Series 16: The Creative Personality of the Teacher: problems of theory and practice. Edition 20. 141–146 (in Ukr.).

5. Struhanets, L. V. (2012). Ponyatya «movna osobustist» v ykrainskomu movoznavstvi. Istografichnui aspekt [The notion of «linguistic personality» in Ukrainian linguistics : Historiographical aspect]. *Scientific notes TNPU after V. Hnatyuk*. Voice 1. 172–180 (in Ukr.).

6. Frolyak, L. D. (2003). Idiolect geterogenogo pohodzhenya v sustemi novostvorennoi govirku [Idiolect of heterogeneous origin in the system of newly created dialect]. *Dialectological studios*. 1: Language in time and space / Rep. edit P. Yu. Gritsenko, N. V. Khobzey. Lviv : Institute of Ukrainian Studies after I. Kryp'yakevych National Academy of Sciences of Ukraine, 173–179 (in Ukr.).

7. Glukhovtseva, K. D. (2015). Duskyrsuvnist osobustosti dialektonosiya [Personality Discourse of the Dialect Carrier]. *Science and Education a New Dimension. Philology*, III (11), Issue : 56, 48–51 (in Ukr.).

3. Demchik, I. L. (2010). Doslidzhenya movnoi osobustosti sychasnogo dialektonosiya: stan, metodu, perspektivu [Research of the linguistic personality of modern dialectal carrier: state, methods, perspectives]. *Linguistics: Coll. sciences*. No. 3 (21). Ch. 1. Lugansk : DZ «LNU named after Taras Shevchenko», 24–30 (in Ukr.).

8. Conrad, N. I. (1959). O «yazukovom syschestvovanii» [About «linguistic existence»]. *Japanese linguistic collection*. Moskva, 5–16 (in Russ.).

9. Kohotkova, T. S. (1975). Zаметки об izychenii leksiki v individyalnoi rechi dialektonositelya (po materialam sovremennuh oblasnuh slovsrei). [Notes on the study of vocabulary in the individual speech dialect carrier (based on the materials of modern regional dictionaries)]. *Russian tales: To study phonetics, grammar, vocabulary*. Moskva, 285–301 (in Russ.).

10. Martynova, G. I., Shcherbyna, T. V., Taran, A. A. (Conductors) (2013). Govirku Cherkaschunu : Zbirnik dialektnuh tekstiv [Dialects of Cherkasy region: Collection of dialectal texts]. Cherkasy, 870 (in Ukr.).

11. Lysenko, P. S. (1962). Fonetichni osoblivosti deyakuh govirok pravoberezhnoi serednyoi Cherkaschunu. [Phonetic features of some dialects of the right-bank middle Cherkassy region]. *Dialectological Bulletin*. Issue 9. Kyiv : View of the Academy of Sciences of the USSR, 45–54 (in Ukr.).

12. Mogila, A. P. (1958). Deyaki fonetichni osoblivosti (konsonantizm) govirok Zahidnoii Cherkaschunu [Some phonetic features (consonantism) of the dialects of Western Cherkasy region]. *Scientific notes of the Kyiv State University named after T. G. Shevchenko*. T. 17. Vyp. 2. Kyiv : View of the University of Kiev, 165–182 (in Ukr.).

13. Martynova, G. (2010). Tverdist / myakist pidnebinnyh y serednyonaddnipryanskuh govirok y proekciyu na ihnyu genezy. [Hardness / softness of the palates in the mid-upper-Dnieper dialects in the projection of their genesis]. *Linguistics Journal: Collection of Scientific Papers*. Issue 10. Cherkasy, 87–93 (in Ukr.).

14. Gritsenko, P. (2000). Stepovui govir [Steppe speech]. *Ukrainian language: Encyclopedia*. Kyiv : Ukrainian Encyclopedia (in Ukr.).

15. Matvias, I. G. (2005). Dialektna osnova konsonantuvizmy v ukrainskiy literaturnii movi [The dialectal basis of consonantism in the Ukrainian literary language]. *Linguistics*. № 2. 32–40 (in Ukr.).
16. Martynova, G. I. (2018). Podovzhenya prugolosnuh v areali serednyonadnipyanskukh govirok (y svitli dialektnogo teksty) [Extension of consonants in the range of Middle-Dniper dialects (in the light of dialectal text)]. *Linguistics Journal : Collection of Scientific Papers*. Issue 24-25. Cherkasy, 114–125 (in Ukr.).
17. Martynova, G. I. (2003). Serednyonadnipyanskui dialekt. Fonologiya i fonetuka [Middle-Dnieper dialect. Phonology and phonetics]. Monograph. Cherkasy, 367 (in Ukr.).

T. V. SHCHERBYNA. LANGUAGE IDENTITY OF DIALECT CARRIERS USED BY PEOPLE IN ZHURAVKA VILLAGE, SHPOLA DISTRICT, CHERKASY REGION

Summary. Introduction. Nowadays records of coherent dialectal speech became the field of research, in which the most complete reproduction of the specificity of the multifaceted speech space and the uniqueness of the creator of dialectal texts are revealed. It is important to study the speech of speakers of a separate dialect belonging to the southern zone of the Middle-Upper Dnieper dialect, the Upper-Dnipro group of dialects of the eastern zone of the Middle-Upper Dnieper-Steppe frontier. There is no comprehensive study of the linguistic identity of the dialect carrier – the representative of the mixed-transitive dialect in modern linguistics, which is due to the novelty and relevance of our research.

The purpose of the proposed article is to analyze the phonetic features of the speech of the inhabitant of the dialect of Zhuravka village of Shpola district of Cherkasy region, to distinguish the typical features of the dialect system, and the individual, peculiar to the discourse of the dialect carrier.

Research methods. Study of the linguistic characteristics of the native speaker of Zhuravka village of Shpola district of Cherkasy region became possible due to the observation of behavior, actions of the respondent, which enabled us to record his speech during the performance of agricultural work, work in the kitchen, rest, communication with family members, neighbors, and to accumulate complete evidence of the person himself and the specifics of his speech activity. Particularly effective was the «inclusion in the linguistic existence of the dialect carrier», or the application of the «method of coexistence», which is based on the psychological contact between the researcher and informant and the duration of the observation. In accordance with the above method, the respondent's speech was recorded in the natural conditions of a relaxed communication. Sometimes they used a poll to clarify the semantics and use of individual words, phraseologisms, and etc.

Main results of the study. The least individualized in the speech of the respondent are phonetic features, which reflect the features of dialect of Zhuravka village of Shpola district of Cherkasy region. Specific features inherent in dialect transmission are non-systemic phonemes /o/ sounds [o^u], [y]; sporadic implementation of a phoneme /i/ by a sound /u/ at the beginning of the words, while this feature is leveled with the other representatives of the dialect.; the transition /e/ in [a] in the suffix -en-in passive participles, as opposed to the parallel use of the suffix -an and -en in the dialect; different degree of preservation of the opposition [p]: [p'] in the declination forms of nouns to-p because of the confusion of the declination groups; realization /f/ as [ff] only in proper names. Analysis of speech of dialect carrier revealed a clear distinction between speech codes, depending on the situation of communication, the interlocutor and the topic of conversation.

Scientific novelty of research results. In the article for the first time the phonetic features of the speech of the carrier of dialect are presented in Zhuravka village, of Shpola district, of Cherkasy region, typical dialectal and individual features are revealed.

Conclusions and specific suggestions of the author. Vocalism and consonantism of dialect of Zhuravka village, of Shpola district of Cherkasy region reveal the characteristic features of the southern zone of the Middle Upper Dnieper dialect: the preservation of the main features of the Middle-Upper-Dnieper foundation with the layers of features of the steppe dialect. Individual peculiarities of the informant's speech are expressed in the flexibility to distinguish speech situations and switch codes «literary»: «dialectal» depending on the interlocutor and conversation, preservation of dialectal features compared with the representatives of the younger age, in which they are lost.

The results of the study provide the basis for further study of the specificity of the dialect of Zhuravka village, Shpola district, Cherkasy region. In particular, we consider the analysis of grammatical peculiarities of the dialect carrier speech on the material of connected texts.

Key words: dialectal carriers, typical features of speech, individual features of speech, vocalism, consonantism, mixed-transitional dialects of the Middle-Dnieper-Steppe border.

Надійшла до редакції 04.03.19

Прийнято до друку 11.03.19